gîndirea sălbatică

TRADUCERE: I. PECHER

SUPRACOPERTA ȘI COPERTA: H. GUTTMAN

Claude
Lévi-Strauss

GÎNDIREA SĂLBATICĂ

TOTEMISMUL AZI

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ
BUCUREŞTI, 1970

CU O PREFAȚĂ DE PROF. MIHAI POP

Prefață

În cercetările de antropologie socială / culturală, antropologia structurală aduce un mănunchi de principii înnoitoare și o nouă orientare metodică. Ea își găsește expresia cea mai completă dar și cea mai complexă în opera lui Cl. Lévi-Strauss, operă ce marchează un moment important în dezvoltarea antropologiei contemporane și dă loc, pe planul larg al științelor umane, la vii dezbateri.

Principiile și analizele structuraliste fiind aplicate dincolo de matematică și logică, de fizică și biologie, de lingvistică, psihologie și antropologie și în alte domenii și adesea în domenii diferite la probleme de același tip sau în același domeniu la probleme de tipuri diferite, termenul a căpătat prin extensiune o încărcătură de sensuri ce nu îi sînt proprii. În științele umane structuralismul a fost considerat uneori de pseudostructuraliști, alteori de antistructuraliști, ca un curent filozofic ori ca o nouă concepție despre lume, sau ca o ideologie care opune relațiile de structură, în mod greșit, relațiilor sociale reale.

Luînd distanță față de aceste poziții neștiințifice, Cl. Lévi-Strauss a precizat în *Hommage aux sciences de l'homme*, că „Structuralismul sănătos practicat nu aduce un mesaj, nu deține cheia cu care se pot deschide toate broaștele, nu are pretenția de a formula o nouă concepție despre lume și nici măcar despre om, se ferește să elaboreze o terapeutică sau o filozofie". (Cuvînt rostit la 11 ianuarie 1968 cu ocazia Conferirii medaliei de aur a Centrului Național de Cercetări Științifice al Franței, publicat în „Information sur les sciences sociales", VII, 2, 1968, 10).

Antropologia structurală este deci o atitudine și o metodă științifică. Structura fiind un sistem transformațional cu legi

proprii ce derivă din corelaţiile din cadrul sistemului şi sînt opuse proprietăţilor elementelor, se păstrează şi se îmbogăţeşte prin însuşi jocul transformărilor, fără ca acestea să-i depăşească limitele sau să recurgă la elemente externe. Ea se caracterizează prin totalitate, transformări şi autoreglaj şi este formalizabilă. Formalizarea este rezultatul analizei structurale pecînd structura există independent de ea. Formalizarea poate fi tradusă în ecuaţii logico-matematice. Structura poate fi deci exprimată prin modele cibernetice (I. Piaget: *Le structuralisme,* Paris, 1968, 6—16).

Operînd cu analiza structurală şi modelarea, antropologia structurală se ocupă de manifestările cele mai elementare dar totodată şi cele mai universale ale umanităţii. Ea tinde spre înţelegerea globală şi coerentă a omului încercînd, pe cît este posibil, să depăşească modul propriu de a-l privi al diferitelor ştiinţe umane, pentru a le înlocui în cadrul unei ştiinţe a naturii. Ea devine astfel o ştiinţă fundamentală, pe care se vor sprijini în chip necesar celelalte ştiinţe umane. Este o adevărată infrastructură a acestora, oferindu-le datele fundamentale pentru cunoaşterea omului. (G. Fleischmann, *L'esprit humain selon Claude Lévi-Strauss.* „Archives européennes de sociologie", VII 1, 1966, 27—28).

Cercetînd problemele de bază ale antropologiei sociale / culturale: relaţiile de înrudire şi structura familiei, incestul, totemismul şi gîndirea sălbatică, magia, miturile etc., Cl. Lévi-Strauss urmăreşte în toate operele sale primordiale (*La vie familiale et sociale des Indiens Namlikwara,* „Société des Américanistes", Paris, 1946, *Les structures élémentaires de la parenté,* Paris, 1949, *Race et Histoire,* Paris, 1952, *Tristes Tropiques,* Paris 1955, *Anthropologie structurale,* Paris 1958, *Introduction à l'oeuvre de Marcel Mauss,* Sociologie et anthropologie, Paris 1960, *Le Totémisme aujourd'hui,* Paris 1962, *La Pensée sauvage,* Paris 1962, *Mythologiques I — Le cru et le cuit,* Paris 1964, *II — Du miel aux cendres,* Paris 1966), studierea *spiritului uman.*

Termenul a fost şi el încărcat de ambiguităţi şi se cere dezghiocat de încărcătura idealistă şi filozofică pe de o parte, de cea religioasă pe de alta. El este totuşi mai potrivit decît cel

de mentalitate — mentalitate primitivă — care, ținînd mai mult de domeniul psihologiei, pune limite unor explicații obiective.

„Antropologia modernă — structurală — nu se mai interesează în primul rînd de ceea ce poate să gîndească indigenul „în realitate" și nici de mecanismele psihologice ale gîndirii lui, ci mai mult de categoriile și structurile logice, obiective, implicate în speculațiile acestuia... „Obiectivitatea" acestor structuri mentale consistă în posibilitatea de identificare între observator și observat, în posibilitatea însăși a existenței unei „gîndiri obiective". Planul spiritului va fi deci înainte de toate locul unei întîlniri obiective între civilizați și „primitivi" pe care vom renunța o dată pentru totdeauna să-i separăm printr-o construcție a priori ca doctrina evoluționistă care considera orice gîndire deosebită de a noastră o formă degenerată a mentalității științifice occidentale" (G. Fleischmann, op. cit., 29).

Pentru spiritul uman, lumea apare la început ca un conglomerat de calități pe care le percepe empiric și pe care se vede nevoit să le sistematizeze pentru a nu se pierde între ele. Față de acest conglomerat el se vede în imposibilitate de a nu ordona. Deci sistematizarea calităților derivă din nevoia lui de ordine a lumii. Ea este primară și premerge orice reflecție metodică ori științifică. Este însuși semnul existenței lui ca om. Această necesitate de ordonare dezvoltă un sistem logic propriu pe care Cl. Lévi-Strauss îl numește logica calităților sensibilului sau logica sensibilului. Ea este intrinsecă spiritului uman. Prezența ei cvasi-biologică nu necesită o ruperc a omului de natură ci dimpotrivă presupune integrarea lui în aceasta.

Logica sensibilului este logica gîndirii sălbatice.

„Ceea ce am încercat să definesc ca „gîndire sălbatică", — spune Cl. Lévi-Strauss — nu se poate atribui la propriu, nimănui nici chiar unei părți sau unui tip de civilizație. Ea nu are un caracter predicativ. Se poate spune mai degrabă că prin gîndire sălbatică eu denumesc un sistem de postulate și de axiome necesare fundamentării unui cod care să permită să se traducă cu un randament cît mai puțin deficitar, „celă-

lalt" în „al nostru" și reciproc; adică, ansamblul condițiilor cu care noi putem să ne înțelegem mai bine, desigur întotdeauna cu reziduuri. În fond, „gîndirea sălbatică" nu este în intenția mea decît locul de întîlnire, efectul unei sforțări de înțelegere „a lor" de către „mine" care nu mă pun în locul „lor" și de „ei" puși de către „mine" în locul „meu" *(La pensée sauvage et le structuralisme*, „Esprit", noiembrie 1963, 634). Logica sensibilului este o logică a concretului și pe Cl. Lévi-Strauss nu-l interesează atît gîndirea sălbatică cît descoperirea modului în care felul lor de a gîndi poate fi tradus în felul nostru de a gîndi și invers. Aceasta pentru că pînă acum gîndirea „sălbaticilor" i-a derutat pe antropologi care n-au vrut să admită că logica acestora este la fel cu a noastră. Într-adevăr la prima vedere totul părea ilogic, toate corelațiile păreau fără sens, oamenii primitivi păreau a nu fi capabili să gîndească logic ci doar să divagheze pe firul unor asociații de idei sau de sentimente dintre cele mai neașteptate. Cl. Lévi-Strauss atît în *Le totémisme aujoud'hui*, cît și în *La pensée sauvage* și *Mythologiques*, caută să demonstreze că gîndirea primitivilor are o logică foarte riguroasă, foarte precisă, deși această logică nu funcționează la fel cu a noastră. El desprinde treptat această logică deschizînd calea spre o înțelegere reciprocă între oamenii care gîndesc în două sisteme deosebite. El nu-și ascunde credința că această logică este mai apropiată de regulile tip ale inconștientului care ne este comun și „nouă" și „lor". (v. Y v a n S i m o n i s, *Claude Lévi-Strauss ou la „Passion de l'inceste"*, Paris, 1968, 235—237).

Inconștientul însă are pentru Cl. Lévi-Strauss alt înțeles decît pentru predecesorii lui antropologi, pentru psihologi, pentru psihanaliști și decît pentru Lucian Blaga, de pildă, în sistemul lui de filozofie a culturii, „Incontestabil, este un termen mediator între „mine" și „celălalt". Aprofundîndu-i datele, noi nu ne confundăm, dacă se poate spune, spre noi înșine: atingem un plan ce nu ni se pare străin pentru că ascunde eul nostru cel mai secret; ci fiindcă ne face să ieșim din noi înșine, ne pune în coincidența cu forme de activitate care sînt totodată ale noastre și ale tuturor oamenilor. Astfel, înțelegerea (care nu poate fi decît obiectivă) formelor inconștiente ale activi-

tății spiritului conduce totuși la subiectivare; pentru că, în definitiv, este o operație de același tip cu cea care, în psihanaliză, permite să recucerim pentru noi înșine eul nostru cel mai străin, și, în ancheta etnologică, ne face să pătrundem în ceea ce este mai străin la ceilalți ca într-un alt eu al nostru. În amîndouă cazurile aceeași problemă se pune, problema comunicării pe de o parte între eul subiectiv și eul obiectiv, pe de alta între eul obiectiv și altul subiectivizat. Și în amîndouă cazurile cercetarea, cît mai riguros pozitivă a itinerariilor inconștiente a acestei întîlniri, trasează o dată pentru totdeauna, în structura înnăscută a spiritului uman și în istoria particulară și ireversibilă a indivizilor sau a grupurilor, condițiile succesului" (*Introduction à l'oeuvre de Marcel Mauss*, XXXI).

Inconștientul este deci o categorie a gîndirii colective, ce face posibilă comunicarea prin gîndirea simbolică. Comunicarea nu se face decît pe calea semnelor. Dacă este posibil să comunicăm lucruri este numai datorită intervenției sistemului simbolic. Inconștientul este responsabil de această posibilitate. El este purtătorul acestui sistem. Inconștientul se reduce deci la un termen prin care denumim o funcție, funcția simbolică, specific umană, fără îndoială, dar care, la toți oamenii se exercită după aceleași legi: ceea ce se reduce, în fapt, la ansamblul acestor legi. Simbolul este un signifiant, signifiantul a ceea ce este semnificat. Dacă vorbim de signifiant și semnificat vorbim deci de semn. Caracterul propriu al lumii umane este să comunice semne: aceasta este însăși funcția inconștientului nostru. Pentru antropologie, care este o comunicare a omului cu omul, totul este simbol și semn așezat ca intermediar între doi subiecți (v. Yvan Simonis, *op. cit.*, 83—84).

Spiritul indigen este inconștient în sensul că nu cuprinde cunoașterea propriei sale cunoașteri. El procedează ca și cum distanța dintre om și natură, care există în realitate, n-ar fi decît mediul unei perpetue treceri de la un domeniu la altul. Omul totemic interpretează natura antropomorf, dar se interpretează și pe sine identificîndu-se cu entitățile naturii. Dar însăși faptul că există o trecere de la un domeniu la altul ne

dovedește existența unei gîndiri subiacente care în loc să confunde omul cu natura stabilește distanța între cele două regnuri. Deci inconștientul nu înseamnă o lipsă a conștiinței diferită între om și natură ci numai imposibilitatea de a exprima această diferență în termeni abstracți, de a o teoretiza. Dar lipsa ei de abstractizare, de terminologie abstractă nu împiedică gîndirea sălbatică să exprime numeroasele raporturi speculative existente între fenomene. Ea face aceasta prin evocarea calităților pe care le-a cunoscut empiric, grupînd aceste calități în moduri proprii. Fiind cu totul concretă gîndirea sălbatică este valabilă numai *hic et nunc*, într-o lume în care aceste calități sînt perceptibile și numai pentru cei ce le pot percepe în modul lor propriu. Dar pe de altă parte ea permite ca omul să-și dea seama permanent de unitatea dintre el și natură, fără să traseze hotarul pe care l-a trasat gîndirea științifică făcînd din om doar un *spectator mundi*.

În gîndirea sălbatică calitățile sensibile sînt tratate ca simboluri. Gîndirea sălbatică este deci o gîndire simbolică, calitativă, ce operează cu elemente prefabricate care există în alte contexte decît sistematizarea sa ideologică (v. *Le cru et le cuit*, p. 246 și urm.).

Discutînd despre totemism ca logică naturală, ca „ideologic" și deducînd prin el gîndirea sălbatică, Cl. Lévi-Strauss caută înainte de toate să stabilească diferențe între acestea și spiritul occidental pentru a deschide căile spre o teorie generală a spiritului uman. „Mai întîi trebuie să reținem faptul că gîndirea sălbatică îndeplinește două condiții esențiale oricărui efort omenesc: a) gîndirea indigenilor, ca și gîndirea noastră, este căutare de ordine în natură și societate. Indigenul, chiar și cel primitiv, nu este confruntat nici un moment cu o lume haotică în care fiecare lucru poate avea aceeași importanță. Pe de o parte, perceperea presupune o anumită reliefare și orice reliefare este o rînduială. Pe de altă parte, această rînduială a lumii este departe de a fi doar utilitară. Ea implică mai de grabă un adevărat interes teoretic, o necesitate de cunoaștere pentru cunoaștere. Lucrurile nu sînt apreciate pentru că sînt bune de urmat ci pentru că sînt apte să fie gîndite. Această căutare permanentă de ordine (taxinomie), această

înclinare constantă spre clasificare este întrucîtva echivalentă cu știința și/ sau cu estetica noastră. b. A doua caracteristică a acestei gîndiri este interesul bine marcat pentru sistematizarea obiectivelor și calităților cunoscute și aceasta fără a evita ci, dimpotrivă, căutînd contradicțiile. Gîndirea sălbatică pare să se lege în chip cu totul aparte de calitățile care pot fi organizate în perechi de opoziții. Aceste opoziții concrete nu par a interesa peste măsură gîndirea noastră stimulată mai mult de genul proxim și diferența specifică. În schimb, la indigeni ele declanșează un mecanism intelectual foarte complicat care duce la elaborarea unei viziuni complete despre lume. Noi suportăm, de pildă, cu calm ideea că carnea se mănîncă și fiartă și crudă, pe cînd gîndirea sălbatică — așa cum a arătat Cl. Lévi-Strauss în ultima sa carte — este în stare să facă din aceasta piatra unghiulară a unei mitologii ce tinde să explice originea lucrurilor.

„Gîndirea sălbatică nu se oprește însă la elaborarea pur și simplu a opozițiilor calitative. Ea continuă să speculeze asupra raporturilor susceptibile dintre perechile de opoziții pînă ce descoperă o simetrie armonioasă ce se desprinde printre aparentele asimetrii ce leagă aceste opoziții... Avem multe indicații care ne arată că gîndirea sălbatică încearcă să reconstitue ordinea printre dezordine, să învingă continuul original și haotic al lumii cu ajutorul discontinuului ordonat al structurilor" (G. Fleischmann, *op. cit.* 32—33).

Această organizare, acest proces de structurare depășește calitățile lucrurilor constatate empiric, depășește și actele psihologice prin care ele sînt receptate și ne obligă să trecem de la analogiile externe — de la asemănări, la omologii interne, la ordinea logică dintre structuri. Omologiile sînt noțiunile-cheie ale logicii sensibilului.

Desigur că în gîndirea sălbatică desprinderea acestui sistem de omologii interne nu este ușoară.

„Problema sistemului de transformări" oferă un bun exemplu al dificultăților pe care analiza trebuie să le învingă pînă ce ajunge la germenele logic al reflecțiunilor indigene, aparent confuze și haotice. Impresia de confuz vine de la faptul că firul gîndirii lor trece de la o sferă a calității la alta și de la

faptul că lucrurile sînt asimilate funcțiilor și viceversa, că speciile și indivizii se confundă, că în general nici o gîndire consecventă nu pare a fi urmărită. Se poate totuși observa că diferitele opoziții dintre calități formează cea mai mare parte a speculațiilor lor, nuclee cristalizate, și că gîndirea sălbatică stabilește analogii între ele, omologii chiar, legînd prin acestea un lucru de altul. Dar pentru gîndirea europeană constituie o problemă faptul că opozițiile acestea n-au nimic de-a face cu „contradicțiile" logicii noastre, care pot și trebuie să fie diferite, independent de orice context concret. Gîndirea sălbatică pură urmînd o logică concretă condiționată de o necesitate a posteriori, ne este imposibil să știm ce înseamnă pentru un indigen o contradicție sau o opoziție oarecare fără a fi cercetat în prealabil condițiile lui de viață și fără a cunoaște fenomenele care i-au atras atenția. Întrucît în fiecare caz aparte, sensul propriu al contradicțiilor se cere interpretat, gîndirea sălbatică depinde de infrastructura ei etnografică, cel puțin pentru conținutul ei concret. Deci, abia după o analiză sociologică această gîndire poate fi supusă unei structurări logice mai avansate. Firește că în acest caz există pericolul ca datele empirice să dispară încetul cu încetul în timpul analizei și interpretării. Dar procedeul poate fi susținut prin stabilire de paralelă cu procedee din alte științe, de pildă din lingvistică, care metodologic procedează cu succes înlocuind datele empirice cu structurile care sînt abstracții de ordin calitativ". (E u g è n e F l e i s c h m a n n, *op. cit.*, p. 33—34).

Gîndirea sălbatică este deci „o ideologie", o sforțare de a sistematiza lumea, după un sistem logic propriu. Ea nu este o etapă spre cunoașterea științifică ci un sistem de cunoaștere bine articulat, paralel cu cunoașterea științifică.

Vorbind despre magie ca practică ce are la bază logica sensibilului, deci face parte integrantă, prin sistemul de ideație ce-i stă la bază, din gîndirea sălbatică, Cl. Lévi-Strauss spune: „Mai curînd o umbră care își anticipează corpul, ea este într-un sens, completă ca și el, tot așa de desăvîrșită și de coerentă în imaterialitatea sa ca și ființa materială pe care o precede doar cu puțin. Gîndirea magică nu este un debut, un început, o schiță, o parte a unui tot încă nerealizat; ea alcătu-

iește un sistem bine articulat; independent, sub acest raport, de celălalt sistem pe care îl va constitui știința, în afară de analogia formală care le apropie și face din primul un fel de expresie metaforică a celui de al doilea. În loc, deci, a opune magia și știința, este preferabil a le considera în paralel, ca două moduri de cunoaștere, inegale ca rezultate teoretice și practice (căci din acest punct de vedere este adevărat că știința reușește mai bine decît magia, cu toate că magia preformează știința în sensul că și ea reușește uneori), dar nu prin genul operațiilor mintale pe care amîndouă le presupun și care se deosebesc mai puțin prin natura decît prin funcția tipurilor de fenomene cărora se aplică (*Gîndirea sălbatică,* p. 153).

Cercetarea structuralistă a gîndirii sălbatice vizează, cum se vede din cazul magiei, totalitatea experienței umane, atît elementele ei materiale cît și cele spirituale. Ele formează un singur ansamblu denumit *praxis*. Între praxis și practică se intercalează întotdeauna ca mediator, schema conceptuală prin care materia și forma, lipsite fiecare de existență independentă, se concretizează ca structuri. Aceste structuri sînt realități empirice și inteligibile totodată. Ele sînt strîns legate de simbolică, care nu este ... ale
ale inconștientului ... na-
liză presupune elab... ele
ne-formale devin to... in-
țifice. Deși privesc ... iile
conștiente ale cerce... lo-
gici structurale est... de-
pendent atît de obs... est
lucru se obține sub forma de ipoteze formulate de cercetători și verificate prin observarea fenomenelor. În felul acesta cercetarea încetează să mai fie o fugă după gîndirea sălbatică în sine și devine o întîlnire între egali în cadrul unei teorii noi a spiritului uman, în care diferențele semnificative pot fi sesizate prin omogenitatea presupusă rațional între subiect și obiect. „Se poate spune deci — afirmă Eugen Fleischmann — că spiritul „occidental" nu poate căpăta conștiința naturii sale proprii fără să treacă prin stadiul gîndirii sălbatice care este în el însuși și în ceilalți" (idem, p. 57).

Această ipoteză pare a se verifica nu numai pe planul cercetării sincronice ci şi pe cel al raporturilor diacronice, mai cu seamă în urma ultimelor descoperiri arheologice care pun în lumină nouă contribuţia culturii neolitice la formarea spiritului european.

Deci în ultima analiză gîndirea sălbatică de la care ne vin artele civilizaţiei neolitice, operează tot felul de clasificări care sînt mult timp suficiente fiindcă sînt valabile atît pe plan teoretic cît şi pe plan practic.

Cunoaşterea acestei ştiinţe a concretului este unul din obiectivele primordiale ale antropologiei structurale. Această cunoaştere este necesară pentru pătrunderea spiritului uman în ceea ce are el fundamental, pentru stabilirea pe planul lui a comunicării dintre noi şi ceilalţi, dar şi pentru înţelegerea surselor istorice profunde ale civilizaţiei noastre. Cunoaşterea ei ştiinţifică presupune un larg proces de analize structurale, de stabilire de omologii, de modelare, pentru a elabora sistemul global şi coerent al ei. Această operaţie complexă şi anevoioasă o încearcă Cl. Lévi-Strauss în lucrarea ce apare acum în traducere românească. Ea va îmbogăţi literatura noastră de specialitate şi va deschide noi căi spre înţelegerea unora din fenomenele de străveche sorginte ale culturii noastre populare. Va constitui în orice caz prin principiile şi metoda structuralistă o şcoală de cercetare ştiinţifică înaintată pentru toţi cei ce cercetează la noi cultura populară.

Prof. MIHAI POP

REDACTOR: AUREL DICU
TEHNOREDACTOR: GHEORGHE POPOVICI

COLI DE TIPAR: 30,00 + 8 PAG. PLANȘE
INDICI PENTRU CLASIFICAREA ZECIMALĂ:
PENTRU BIBLIOTECILE MARI: 5A : 91 (.)
PENTRU BIBLIOTECILE MICI: 5 A

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ
STRADA BRASSAI Nr. 5—7
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
COMANDA Nr. 152